

ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО АСПЕКТУ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ЩОДО УКРАЇНИ НА ПІДСУДНІСТЬ ПОЗОВІВ ДО РОСІЙСЬКИХ КОМПАНІЙ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗБИТКІВ СУДАМ АНГЛІЇ ТА УЕЛЬСУ

THE IMPACT OF THE INTERNATIONAL LAW ASPECT OF THE RUSSIAN MILITARY AGGRESSION AGAINST UKRAINE ON THE JURISDICTION OF THE COURTS OF ENGLAND AND WALES OVER CLAIMS AGAINST RUSSIAN COMPANIES FOR COMPENSATION OF WAR DAMAGE

Маліневський О.М., д. філос. в гал. права (PhD)
адвокат, керуючий партнер

Адвокатське об'єднання «EQUITY»

В статті розглядаються питання правової природи позовів до російських компаній про відшкодування воєнних збитків, зокрема під кутом впливу міжнародно-правового аспекту російської воєнної агресії щодо України на підсудність таких позовів судам Англії та Уельсу. Пропонована юрисдикція обрана автором в силу низки обставин, серед яких розміщення в її межах активів, які можуть бути джерелом погашення, знаходження потенційних відповідачів, успішна історія як розгляду інвестиційних спорів, союзницький статус та сприятлива державна політика підтримки України у війні з росією, та інші обставини.

Вказані позови пропонуються автором як один з ефективних альтернативних інструментів надання жертвам війни доступу до правосуддя і належного відшкодування збитків, загальний розмір яких за окремими підрахунками вже перевищує еквівалент одного трильйону доларів США, встановлення справедливого і тривалого миру на всіх міжнародно визнаних територіях України. Оскільки особливістю російської агресії є широке залучення відокремлених від російської держави суб'єктів – російських підприємств (державних та приватних, російських та міжнародних), які забезпечують війну фінансово, промислово, політично тощо, вони повинні нести цілком реальний компенсаційний тягар відповідальності за завдані збитки.

Автор приходиться до висновку про те, що якщо не доведено інше, цивільний характер позовів проти російських компаній робить їх підсудними цивільним судам Англії та Уельсу. При цьому міжнародно-правова природа російської воєнної агресії щодо України та її «суверенний» аспект, за виключенням окремих випадків, найімовірніше не перешкоджатимуть підсудності позовів до російських компаній про відшкодування воєнних збитків цивільним судам Англії та Уельсу.

Серед аргументів автором вказується про: 1) обмеженість кола відповідачів, кому доступний суверенний імунітет як інструмент процесуального захисту; 2) презумпцію відокремленості, що розглядає російські підприємства як окремі суб'єкти господарювання, зокрема і у питаннях відповідальності; 3) обмеженість суверенного імунітету з точки зору верховенства права; 4) протиправність воєнних збитків з точки зору основних принципів війни «*jus ad bellum*» та «*jus in bello*»; 5) призупинення суверенного імунітету через «доктрину контрзаходів».

Ключові слова: міжнародне право, порівняльне право, цивільний процес, суд, шкода, відшкодування збитків, делікт, воєнна агресія, суверенний імунітет.

The article examines the legal nature of claims against Russian companies for compensation for war damages, in particular from the perspective of the impact of the international law aspect of Russia's military aggression against Ukraine on the jurisdiction of the courts of England and Wales.

The proposed jurisdiction was chosen by the author due to a number of circumstances, including the location of assets that may be a source of repayment, the location of potential defendants, a successful history of investment disputes, allied status and favourable government policy of supporting Ukraine in the war with Russia, and other circumstances.

The author proposes these claims as one of the effective alternative tools for providing war victims with access to justice and proper compensation for damages, the total amount of which, according to some estimates, already exceeds the equivalent of one trillion US dollars, and for establishing a just and long lasting peace on all internationally recognised territories of Ukraine. Since the peculiarity of the Russian aggression is the wide involvement of entities separate from the Russian state – Russian enterprises (public and private, Russian and international) that support the war financially, industrially, politically, etc., they should bear a very real compensatory burden of responsibility for the damage caused.

The author concludes that, unless otherwise proven, the civil nature of claims against Russian companies makes them subject to the jurisdiction of the civil courts of England and Wales. At the same time, the international law nature of Russia's military aggression against Ukraine and its 'sovereign' aspect, except in certain cases, are not likely to prevent the civil courts of England and Wales from having jurisdiction over claims against Russian companies for war damage.

Among the arguments, the author points out the following: 1) the limited number of defendants to whom sovereign immunity is available as a procedural defence; 2) the presumption of separateness, which treats Russian companies as separate business entities, including in matters of liability; 3) the limitations of sovereign immunity from the standpoint of the rule of law; 4) the illegality of war damage from the standpoint of the basic principles of war '*jus ad bellum*' and '*jus in bello*'; 5) the suspension of sovereign immunity through the 'doctrine of countermeasures'.

Key words: international law, comparative law, civil procedure, court, damage, compensation for damages, tort, military aggression, sovereign immunity.

Постановка проблеми. Маючи на меті вирішити практичну проблему відшкодування воєнних збитків, яка є край нагальною з точки зору кількості жертв російської агресії та розміру завданих їм матеріальних втрат, пропований автором інструмент відшкодування воєнних збитків за рахунок пред'явлення позовів до російських компаній піднімає ряд науково-правових проблем, пов'язаних зі співвідношенням міжнародного та приватного права, правами війни та прав людини, права держав та прав особи на відшкодування завданих збитків. Обрана автором юрисдикція судів Англії та Уельсу для розгляду таких спорів додає порівняльно-правового аспекту проблеми.

Суть правової проблеми зводиться головним чином до можливості притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів господарювання, залучених до війни, окремо від держави агресора, та відповідно непокриття його дій суверенним імунітетом як акту держави агресора чи з інших причин, які лежать в площині міжнародного права.

Війна як унікальне правове явище може створити низку потенційних контраргументів проти самої цивільної природи позовів та їх судового розгляду в Англії, зокрема, це може бути пов'язано з неможливістю судового розгляду виконавчих актів та іноземних актів держав у більш широкому сенсі.

За винятком різних форм імунітету, сучасне звичаєве міжнародне право, як правило, не накладає обмежень на юрисдикцію здійснювати судочинство, відносячи це питання остаточно до внутрішнього процесуального права держави, в якій подається позов (“*lex fori*”).

В англійській правовій системі суди, як правило, вважають, що питання, які стосуються політики або зовнішніх відносин, не підлягають судовому розгляду або практично не підлягають судовому розгляду, оскільки це стосується певних суверенних актів, вчинених у міждержавних угодах високого рівня, за певними винятками, теоретично обґрунтовуючи це правило конституційним розподілом влади.

Проте якими є межі такої заборони та чи підпадають під неї дії російських компаній, які залучені у війну, а отже чи існує можливість встановлення юрисдикції судів Англії та Уельсу щодо позовів проти таких компаній, є предметом цієї наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти деліктного права і правової відповідальності розглянуті такими українськими науковцями, як: І. Безклубий, С. Бобровник, І. Гриценко, Н. Кузнецова, Р. Майданчик, П. Андрушко, А. Берлач, О. Отраднава, В. Приймак. Питання відшкодування воєнних збитків вивчали І. Ізарова, О. Угриновська, Ю. Гартман, та інші. Питання предмету та меж юрисдикції цивільних судів Англії та Уельсу, суверенних імунітетів досліджувалися такими англійськими вченими як Джеймс Кроуфорд, Андріан Бріггз, Філіппа Вебб, та іншими.

Мета статті. Перевірити та обґрунтувати можливість розгляду позовів до російських компаній про відшкодування воєнних збитків у судах Англії та Уельсу крізь призму міжнародно-правового аспекту російської воєнної агресії щодо України.

Виклад основного матеріалу. Російське вторгнення в Україну є найбільшою війною в Європі з 1945 року, яка загрожує світовому правопорядку, створеному після Другої світової війни. Щодня агресор скоює жорстокі воєнні злочини та завдає руйнівних збитків.

За попередніми даними Світового банку, вартість реконструкції та відновлення в Україні зростає до 411 мільярдів доларів США [1]. Інші джерела, що оцінюють збитки, дають набагато вищі цифри, що перевищують 1 трильйон доларів США [2].

Пошук реальних механізмів відшкодування воєнних збитків, розширення кола відповідачів, обсягу та географії потенційної бази відшкодування, є надважливим завданням для наукової спільноти, яке сприятиме не лише відновленню справедливості щодо конкретної жертви, а і якнайшвидшому припиненню війни, демонструючи кожному, хто причетний до війни, що будь-які збитки мають бути відшкодовані за його рахунок.

Тому надважливо зосередитися на існуючих судових інструментах і подивитися на шкоду через призму цивільного позивача, адаптуючи питання компенсації до особливостей цієї війни.

У січні 2013 року, тобто перед першою хвилею російського вторгнення, начальник Генерального штабу Росії Валерій Герасимов публічно запровадив назву “нелінійна війна” (або “гібридна війна”), стверджуючи, що «у 21-му столітті ми спостерігаємо тенденцію до розмивання меж між станом війни і миру. Війни більше не оголошуються, а розпочавшись, протікають за «незвичним шаблоном». Хоча за багатьма ознаками російське вторгнення в Україну є «класичною» повномасштабною війною з точки зору кількості жертв, розміру збитків, характеристики військових сил і залучених територій, юридично вона досі залишається неоголошеною жодною зі сторін.

«Гібридний» характер нинішньої війни вимагає «гібридного» («нелінійного») правового реагування, включаючи всі можливі та доступні правові засоби,

в тому числі нові, розроблені на основі як публічного, так і приватного права. Оскільки особливістю цієї війни є широке залучення відокремлених від російської держави суб'єктів – російських підприємств, які забезпечують війну фінансово, промислово, політично тощо, вони повинні нести не лише моральний, санкційний, але і цілком реальний компенсаційний тягар за завдані збитки. При цьому, під російськими підприємствами варто розуміти: (1) російські державні компанії, їхні дочірні підприємства, керівники та/або інші працівники; або (2) російські приватні підприємства, їхні материнські та дочірні компанії, керівники, працівники, акціонери та бенефіціари; або (3) транснаціональні корпорації, їхні російські дочірні компанії, керівники та/або працівники.

Основна увага в цій статті буде приділена юрисдикції судів Англії та Уельсу, та перспективі позовів про стягнення воєнної шкоди з російських підприємств в контексті міжнародно-правового («суверенного») аспекту російської воєнної агресії. Актуальність саме вказаної юрисдикції пояснюється серед іншого наступними факторами: (1) значна кількість російських активів знаходяться в Англії та Уельсі та заморожені урядом Великої Британії у зв'язку з війною; (2) багато російських бізнесменів та членів їхніх сімей проживають в Англії; (3) Велика Британія важливим союзником України у війні та одним зі світових лідерів у застосуванні санкцій до юридичних та фізичних осіб у зв'язку з війною; (4) світова тенденція до посилення відповідальності бізнесу за порушення прав людини та потенційне поширення англійської юрисдикції на такі питання; (5) репутація Великої Британії як експортера верховенства права [3, с. 25], яка поки має вищий рівень довіри та виконуваності рішень національних судів закордоном в порівнянні з Україною; (6) наявність в Англії розвиненого механізму колективних позовів, що є важливим з огляду на величезну кількість жертв війни [4, с. 69]; (7) ініціативи деяких англійських юристів подати позови проти деяких російських підприємств [5], які викликали дискусії в українському юридичному, бізнесовому та громадському середовищі.

Однак до цього часу жодного позову не було подано до жодного англійського суду. Це можна пояснити наступними причинами: (1) “*prima facie*” слабкими зв'язками між збитками та Англією і Уельсом, а також існуванням інших потенційно доступних судів (Україна), що є обмежуючим фактором у світлі доктрини «незручного суду» [6]; (2) технічні проблеми, пов'язані з дорогою та тривалою підготовкою конкретних позовів та збором відповідних доказів; (3) практичні перешкоди, пов'язані зі скептичним ставленням британських юристів до позовів (неготовність працювати на умовах “*pro-bono*” або “*contingency fee*”, невпевненість у перспективах успіху, конфлікт інтересів тощо); (4) питання суверенного імунітету через війну, що ведеється державою та між державами, розгляд будь-якої діяльності в межах такої війни як частини акту держави. Оскільки перші три фактори мають більшою мірою технічний характер, та можуть бути вирішені в конкретній справі, питання міжнародно-правового аспекту війни та його впливу на вимоги до російських підприємств в цьому ключі заслуговують на більш глибоку увагу.

Відправною точкою для вивчення юрисдикції Англії та Уельсу щодо претензій є з'ясування їхньої правової природи. Чи можуть вони бути предметом розгляду англійських судів, чи це більше прерогатива міжнародного публічного права та міждержавних судів?

Цивільний процес охоплює «техніку» та «механіку» того, як законні та справедливі права відстоюються, визнаються та забезпечуються через суд за відсутності згоди між сторонами [7, с. 9]. Таким чином, формально, щоб підпадати під сферу цивільного судочинства, позовні вимоги повинні мати (а) юридичні та справедливі права, які необхідно відстоювати, визначати та захищати; (б) проти-

лежні сторони; (в) відсутність угоди між ними. На перший погляд, позовна заява легко проходить цю перевірку.

Обмеження права на правосуддя є скоріше винятком, ніж загальним правилом навіть для міжнародного права. Останнє переформулювання права четверте – Закон про зовнішні відносини США був доповнений положенням про те, що «за винятком різних форм імунітету, сучасне звичаєве міжнародне право, як правило, не накладає обмежень на юрисдикцію здійснювати судочинство» [8]. Більше того, «держави часто обмежують свою юрисдикцію більшою мірою, ніж того вимагає міжнародне право».

Однак, «якщо такі обмеження не впливають зі змісту міжнародно-правового зобов'язання, вони відображають міжнародну ввічливість, а не звичаєве міжнародне право» [9]. Такого ж підходу дотримується і практика ЄСПЛ, де надання суверенного імунітету державі в цивільному процесі переслідує «легітимну мету» дотримання норм міжнародного права для сприяння ввічливості та добрим відносинам між державами [10; 11]. Тим часом, «ввічливість» в юридичному сенсі не є ні питанням абсолютного зобов'язання, з одного боку, ні простою ввічливістю і доброю волею, з іншого [12]. Лорд Коллінз [13] зазначив, що «ввічливість вимагає, щоб суд був надзвичайно обережним, перш ніж приймати рішення про те, що існує ризик того, що правосуддя не буде здійснене в іноземній країні іноземним судом, і саме тому необхідні переконливі докази».

Якими можуть бути наслідки, коли держава здійснює таку юрисдикцію з перевищенням меж? Правова доктрина визнає, що «багато держав здійснюють персональну юрисдикцію на підставах, які інші держави вважають надмірними», але «держави не протестують проти такого здійснення персональної юрисдикції як порушення міжнародного звичаєвого права», а замість цього «просто відмовляються визнавати і виконувати рішення, винесені в таких справах» [14, с. 79].

Таким чином, внутрішнє процесуальне право держави, в якій подається позов («*lex fori*»), є ключовим правовим джерелом, що визначає підсудність позову в національному суді, тобто «чи придатне дане питання для судового вирішення; в свою чергу, це залежить від того, чи є це питання таким, що може бути вирішене шляхом застосування правових норм» [15]. Вона впливає з повноважень держави приймати закони, рішення або правила (прескриптивна юрисдикція) [16, с. 440–455], і тому різні держави стверджують юрисдикцію на різних підставах.

Один з найвідоміших британських вчених, що досліджують питання юрисдикції, професор Бріггс стверджує, що існує окремих і досить чітких «принцип непідсудності», посилаючись на який суд може зробити висновок, що порушена справа не є такою, яку муніципальний суд має повноваження розглядати [17, с. 401]. Таким чином, «підсудність» відноситься до типів справ, які суд може розглядати. Якщо справа «непідсудна», то суд не може її розглядати [18].

Війна як унікальне правове явище може створити низку потенційних контраргументів проти самої цивільної природи позовів та їх судового розгляду в Англії, зокрема, це може бути пов'язано з неможливістю судового розгляду виконавчих актів та іноземних актів держав у більш широкому сенсі.

Принцип непідсудності актів виконавчої влади, особливо тих, що стосуються зовнішньої політики, впливає з принципу поділу влади як ознаки сучасного конституціоналізму [19 с. 548–549; 20 с. 16]. Дійсно, західна правова традиція побудована на тому, що органи державної влади, які виконують виконавчі функції, і органи, які виконують судові функції, повинні бути структурно відокремленими [21, с. 29].

Загальне право визначає щонайменше три види «іноземного акта держави» [22], які можуть бути корисними для з'ясування меж неможливості пред'явлення позовів у судовому порядку: (1) законодавства іноземної

держави, яке визнається і зазвичай приймається як дійсне, оскільки воно впливає на майно, розташоване в цій державі на момент набуття чинності [12, с. 314; 23; 24]; (2) акт іноземного уряду щодо майна, розташованого в межах юрисдикції відповідного іноземного уряду; (3) певні категорії суверенних актів іноземної держави за кордоном, навіть якщо вони знаходяться за межами юрисдикції цієї держави, які національні суди повинні розглядати як такі, що не підлягають розгляду в судовому порядку, або ж утримуватися від винесення рішення щодо них або від їхнього розгляду [25].

Перші два типи «акту іноземної держави» [22] навряд чи взагалі можуть виникнути при розгляді у позовах щодо воєнних збитків. Третій ґрунтується на судовому самообмеженні, коли національні суди, як правило, не повинні вирішувати питання, що не підлягають судовому розгляду, які можуть розглядатися лише дипломатичними або аналогічними каналами [26, с. 96]. Він може виникнути щодо державних російських підприємств і повинен розглядатися в кожному конкретному випадку з урахуванням принципу поділу влади та суверенного характеру такої діяльності.

Хоча деякі вчені розрізняють «акт держави» як принцип, згідно з яким суди однієї держави не будуть оцінювати дійсність актів іноземного уряду, вчинених на території цієї держави, і «суверенний імунітет», згідно з яким жоден суверен не може бути притягнутий до відповідальності без його згоди [27, с. 194], обидва ці принципи мають схоже коріння, відображаючи матеріальну (акт держави) та процесуальну (імунітет) сторони держави як суверена. Хоча в багатьох державах також існує «виняток щодо діяльності комбатантів» для внутрішніх деліктних позовів, який додатково забороняє позивачам притягати комбатантів до відповідальності за будь-які збитки, завдані ними під час збройного конфлікту [28; 29; 30; 31], він також має «суверенне коріння», на відміну від воєнних дій приватних армій (найманців), таких як «Група Вагнера», які не можуть користуватися суверенним імунітетом.

Дійсно, в англійській правовій системі суди, як правило, вважають, що питання, які стосуються політики або зовнішніх відносин, не підлягають судовому розгляду або практично не підлягають судовому розгляду [21, с. 29–30]. Так, у рішенні Верховного суду Великої Британії у справі *Belhaj v. Straw* суд визначив «непідсудність» як правило, що забороняє винесення судового рішення щодо певних суверенних актів, вчинених у міждержавних угодах високого рівня, за певними винятками [22], теоретично обґрунтовуючи це правило конституційним розподілом влади.

За такою логікою будь-яке російське підприємство може спробувати заперечувати проти тверджень про те, що вся війна є актом російської держави, обґрунтовуючи це спробами російських державних чиновників виправдати війну, зокрема (а) повідомленням постійного представника Російської Федерації при ООН про військові дії Генерального секретаря ООН, та (б) промовою президента Російської Федерації Володимира Путіна, в якій він описує безліч претензій і виправдовує вторгнення, використовуючи міжнародне право та термінологію Статуту ООН [32].

Однак, вищезгаданий «суверенний» аргумент, на нашу думку, може зазнати невдачі та навряд чи спрацює проти позовів з наступних причин:

(1) Суверенний імунітет – це захист, доступний для конкретного відповідача (держави або в деяких випадках – державних підприємств), і він не поширюється на всіх фізичних осіб та російських приватних юридичних осіб, які брали участь у війні. Він не є для них ні помилуванням, ні виправданням. Принцип державного імунітету не стосується питання про те, чи була поведінка, щодо якої порушено справу, законною чи незаконною [33]. Більше того, дуже малоймовірно, що російські приватні компанії або навіть російські державні підприємства ско-

ристаються цим захистом, визнаючи свою безпосередню пов'язаність з російською державною владою, беззаперечному виконанні її злочинних вказівок та співучасті у грубому порушенні прав людини. Адже в такому випадку, виникає ризик відповідальності за співучасті в міжнародних злочинах, суб'єктом яких найочевидніше буде вище партійне керівництво росії.

(2) Як правило, на агентства та інструменти, створені іноземною державою, поширюється презумпція відокремленості, щоб діяти як незалежні економічні підприємства [34], що означає, що держава та агентство є незалежними один від одного і, отже, можуть нести самостійну відповідальність [35, с. 1233].

Розділ 14 (2) Закону про державний імунітет 1978 року [36] визначає, що окремий суб'єкт має імунітет від юрисдикції судів Сполученого Королівства, якщо і тільки якщо (а) провадження стосується будь-яких дій, вчинених ним при здійсненні суверенної влади; і (б) обставини є такими, що держава мала б такий імунітет.

У справі *Kuwait Airways Corp v Iraqi Airways Co and others* (1995) Лорд Мастілл, застосовуючи тест «суверенна влада – комерційна операція», дійшов висновку, що «...суть s 14(2)(a) полягає в тому, щоб стверджувати, що суб'єкт має імунітет лише в тому випадку, якщо в певному сенсі дія, хоча і не вчинена сувереном, є проявом суверенної влади», і що «відповідач... діяв не автономно, а в нерозривному зв'язку з Республікою Ірак і під тінню суверенної влади, якою остання сама діяла, так що його дії були проявом цієї влади...».

Тому, визначаючи, чи був акт державного російського підприємства прийнятий «у межах здійснення суверенної влади», слід розрізнити *acta jure imperii* та *acta jure gestionis* (слід використовувати «тест на основну функцію», «тест на правову характеристику» та інші методи для відмежування актів держави від актів за правом управління) [37, с. 93–95].

Однак у випадку дій, вчинених окремими суб'єктами, вони не є *acta jure imperii* лише тому, що вони вчиняються за вказівкою держави або тому, що їхньою метою є служіння інтересам держави, оскільки вони можуть не мати характеру урядового акту [12, с. 347].

Таким чином, або російські приватні компанії, або російські філії транснаціональних корпорацій, а в більшості випадків навіть російські державні компанії сприяючи агресору здійснювали свою діяльність скоріше на комерційній основі (за відповідними контрактами) в ході своєї звичайної господарської діяльності.

(3) Суверенний імунітет має свої межі. Якби держава могла вилучати з-під юрисдикції судів цілий ряд цивільних позовів або надавати імунітет від цивільної відповідальності великим групам або категоріям осіб, це не відповідало б верховенству права в демократичному суспільстві або основному принципу, згідно з яким цивільні позови повинні мати можливість бути передані судді для прийняття рішення [38; 39; 40].

Крім того, професор Адріан Бріггс стверджує, що «здається правдоподібним, що чим більш обурливим є фактичне звинувачення в порушенні прав людини, тим менш імовірно, що суд буде сприйнятливим до тверджень, що недоречно проливати світло на поведінку іноземної держави або тих, хто діє від її імені», і що «все частіше здається, що англійське міжнародне право вважає, що варварство не підлягає притягненню до відповідальності в судовому порядку» [17, с. 401].

(5) Сама природа російсько-української «гібридної» війни є додатковим аргументом для того, щоб розглядати

російські підприємства, які зробили внесок у війну, як деліктоздатних осіб і притягати їх до суду як відповідачів за позовами.

Таким чином, по-перше, деліктне право в багатьох контекстах може бути достатньо гнучким, щоб викривати, карати, а іноді й виправляти корпоративні правопорушення, де б і коли б вони не відбувалися, навіть під час війни. По-друге, хоча свого часу Цицерон і сформулював відому римську максиму, що «під час війни закон мовчить» (*inter arma enim silent leges*) [41, с. 150], цивільні права зберігаються під час війни [42, с. 808–833], а отже підлягають захисту. Крім того, «*ius in bello*» не надає державам дозволу або свободи завдавати певних збитків носіям таких прав. Скоріше, це навпаки набір постійно діючих заборон щодо поведінки держав [42, с. 808–833].

(6) Деякі вчені підтримують призупинення суверенного імунітету, яким Росія користується, відповідно до «доктрини контрзаходів» [21, с. 10]. Вказаний підхід набирає особливої популярності та є домінуючим при обґрунтуванні необхідності конфіскації навіть російських суверенних активів. За вказаного принципу дотримання суверенного імунітету може відновитися як тільки Росія виконає свої юридичні зобов'язання щодо припинення війни і виплати репарацій, включаючи фінансову компенсацію жертвам і постраждалим державам.

Значна частина наведених вище контраргументів, що дозволяють жертвам подавати позови проти російських підприємств за шкоду, заподіяну під час війни, на практиці підтверджується новою хвилею цивільних позовів проти японських та німецьких підприємств, що брали участь у Другій світовій війні. Варто зокрема згадати, два рішення Верховного суду Південної Кореї 2018 року, які зобов'язали японські корпорації виплатити компенсації корейським примусовим робітникам та відкрили новий фронт у боротьбі за репарації. Наразі на розгляді південнокорейських судів перебуває щонайменше десяток позовів проти японських корпорацій. Позови проти корпорацій є невід'ємною частиною руху за військові репарації [43, с. 189; 44].

Хоча в Японії, США, Франції та донедавна Південній Кореї судді відхиляли позови проти корпорацій про військові репарації за шоду, завдану під час Другої світової війни, вони робили це скоріше на тій підставі, що такі позови були або з пропуском позовної давності, або відхилені відповідними повоевними договорами про репарації. При цьому цивільний характер таких позовів не заперечувався [43, с. 194].

Однею з останніх подій у сфері «репараційних позовів» за шкоду Другої світової війни є позов, поданий до районного суду Кракова двома сім'ями проти німецьких компаній *Wayer* і *Henschel* з вимогою компенсації в розмірі 19 мільйонів злотих (4,3 мільйона євро) за переслідування двох польських бізнесменів під час нацистсько-німецької окупації Польщі [45].

Висновки. Таким чином, якщо не доведено інше, цивільний характер позовів робить їх підсудними цивільному судочинству в Англії та Уельсі, при цьому міжнародно-правова природа російської воєнної агресії щодо України та її «суверенний» аспект, за виключенням окремих випадків, найімовірніше не впливатимуть на підсудність позовів до російських компаній про відшкодування воєнних збитків цивільним судам Англії та Уельсу.

Однак, чи мають такі суди юрисдикцію над конкретними позовами, залежить від того, чи відповідають такі позови всім вимогам, встановленим англійським законодавством та загальним правом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Second Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – February 2023 (English). *The World Bank*. 20 March 2023. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099184503212328877/p1801740d1177f-03c0ab180057556615497> (дата звернення: 02.08.2024).
2. Arons S. Ukraine Reconstruction May Cost \$1.1 trillion. *Bloomberg*. 21 June 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-21/ukraine-reconstruction-may-cost-1-1-trillion-eib-head-says?leadSource=verify%20wall> (дата звернення: 02.08.2024).
3. Kemp S. L. *British Justice, War Crimes and Human Rights Violations*. London: Palgrave Macmillan, 2019. 513 p.
4. *Class Action in England and Wales*, 2nd ed. / G. Anderson et al. London: Sweet and Maxwell, 2000. 976 p.
5. McCue J. Wagner Group put on notice of legal action in landmark case. *McCue Jury & Partners*. URL: <https://www.mccue-law.com/wagner-group-legal-action/> (дата звернення: 04.08.2024).
6. ПАТ “Банк “Фінанси та кредит” та інші проти Жеваго та інші [2021].
7. McGregor L., Peasey C., Ridsdale G. *Civil Litigation 2020-2021*. Oxford: Oxford University Press, 2020. 504 p.
8. *Restatement of the Law Fourth – the Foreign Relations Law of the United States*. Washington: American Law Institute, 2018. 980 p.
9. Dodge W., Robers A., Stephan P. Jurisdiction to Adjudicate under Customary International Law. *Opinio Juris*. 11 September 2018. URL: <http://opiniojuris.org/2018/09/11/33646/> (дата звернення: 05.08.2024).
10. *Fogarty v. the United Kingdom* [GC] [2001].
11. *Al-Adsani v. the United Kingdom* [GC] [2001].
12. Dicey, Morris and Collins. *Conflict of Laws*, 16th edition / ed. by J. Harris, Lord Collins of Mapesbury. London: Sweet & Maxwell, 2022. 502 p.
13. *AK Investment CJSC v Kyrgyz Mobil Tel Ltd & Ors (Isle of Man) (Rev 2)* [2011].
14. S. Forlati, P. Franzina. *Universal Civil Jurisdiction – Which way forward?*. Leiden, The Netherlands, 2021. 207 p.
15. Elliott M. The Judicial Review Review III: Limiting judicial review by ‘clarifying’ non-justiciability – or putting lipstick on the proverbial pig. *Public Law for Everyone*. 20 August 2020. URL: <https://publiclawforeveryone.com/2020/08/20/the-judicial-review-review-iii-limiting-judicial-review-by-clarifying-non-justiciability-or-putting-lipstick-on-the-proverbial-pig/> (дата звернення: 06.08.2024).
16. Crawford J. *Brownlie’s Principles of Public International Law* 9th edition. Oxford: Oxford University Press, 2019. 872 p.
17. Briggs A. *Civil Jurisdiction and Judgements*, 7th ed. London: Informa Law from Routledge, 2021. 1040 p.
18. Justiciability. *Cornell Legal Information Institute*. URL: <https://www.law.cornell.edu/wex/justiciability/> (дата звернення: 06.08.2024).
19. Rosenfeld M., Sajó A. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. JS Martinez, “Horizontal Structuring”. Oxford: Oxford University Press, 2012. 1416 p.
20. Moellers C. *The Three Branches: A Comparative Model of Separation of Powers (Oxford Constitutional Theory)*. Oxford: Oxford University Press, 2013. 276 p.
21. Зіскіна Ю. М. Багатостороння передача активів: Модель із забезпечення репарацій для України. *New Lines Institute for Strategy and Policy*. 2023. С. 53. URL: <https://newlinesinstitute.org/ukraine/multilateral-framework-for-transferring-state-assets/> (дата звернення: 08.08.2024).
22. *Belhaj and another (Respondents) v Straw and others (Appellants)* [2017]. *The Supreme Court UK*. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2014-0264.html> (дата звернення: 08.08.2024).
23. *Carr v Fracis Times & Co* [1902]. *swarb.co.uk*. URL: <https://swarb.co.uk/carr-v-fracis-times-and-co-hl-1902/> (дата звернення: 08.08.2024).
24. *Luther v Sagor* [1921].
25. *Buttes Gas and Oil Co v Hammer* (№ 3) [1982].
26. Grusic U., *Torts in UK Foreign Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2023. 336 p.
27. Cooper C. G., *Act of State and Sovereign Immunity: A Further Inquiry*. *Loyola University Chicago Law Journal*. 1980. Vol. 11. Iss 2. 236 p.
28. *Federal Tort Claims Act*, 28 U.S.C. §1346 (1948).
29. *Crown Liability and Proceedings Act*, R.S.C. 1985, c. C-50, § 8 (Can.).
30. *Civil Wrongs (Liability of the State) Law*, 5712–1952, LSI 6 147 (1951–52), as amended (Isr.).
31. *Crown Proceeding Act 1947*, c. 44, § 10 (UK). *Legislation.gov.uk*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/10-11/44/contents> (дата звернення: 09.08.2024).
32. Mulligan S. P. *The Law of War and the Russian Invasion of Ukraine*. *Congressional Research Service (CRS)*. 16 March 2022. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/LSB/LSB10710> (дата звернення: 10.08.2024).
33. *Germany v. Italy: Greece intervening* [2012]. *International Court of Justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/case/143/judgments> (дата звернення: 10.08.2024).
34. *First Nat’l City Bank v. Banco Para El Comercio Exterior de Cuba (Bancec)* [1983].
35. Kates P. Immunity of state-owned enterprises: striking a new balance. *NYU Journal of International Law & Politics*. 2019. Vol. 51. P. 1223–1258.
36. *State Immunity Act 1978: CHAPTER 33 of 20th July 1978*. *Legislation.gov.uk*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/33> (дата звернення: 12.08.2024).
37. Okeke E. *Jurisdictional immunities of states and international organizations*. Oxford: Oxford University Press, 2018. 408 p.
38. *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Right to a fair trial (civil limb)*. *ECHR*. Updated to 31 August 2022.
39. *McElhinney v. Ireland* [GC] [2001].
40. *Sabeh El Leil v. France* [GC] [2011].
41. Cicero M. T. *The Speeches of M. Tullius Cicero against Catiline and Antony and for Murena and Milo* / tr. H. E. D. Blakiston. London: Methuen and Co, 1894. 304 p.
42. Abraham H. *Tort Liability for Belligerent Wrongs*. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2019. Volume 39, Issue 4. P. 808–833.
43. Webster T. *Disaggregating Corporate Liability: Japanese Multinationals and World War II*. *Western New England University School of Law*. 2020. Vol. 56, No. 175. P. 182–217.
44. Sang-Hun C., Rich M. *The \$89,000 Verdict Tearing Japan and South Korea Apart*. *The New York TIMES*. 2019 URL: <https://www.nytimes.com/2019/02/13/world/asia/south-korea-slave-forced-labor-japan-world-war-two.html> (дата звернення: 15.08.2024).
45. Tilles D. *Families of Polish WWII victims sue German firms for millions in compensation*. *Notes from Poland*. 2023. URL: <https://notesfrompoland.com/2023/06/21/families-of-polish-wwii-victims-sue-german-firms-for-millions-in-compensation/> (дата звернення: 16.08.2024).